

STRATEGII DISCURSIVE ALE EXTREMEI DREPTE ÎN PRESA BĂNĂȚEANĂ INTERBELICĂ: CAZUL PUBLICAȚIEI „SVASTICA BANATULUI”

Mihai Adrian Panu*

Abstract: *The interwar period represents an important historical interval for the Romanian socio-political configuration of the 20th century. The multicultural character of the Romanian society after the Great Union in 1918 was seriously affected by the gradual ascension of right radical movements, especially in ethnic heterogenous regions, such as Banat. The major assumption of this analysis is that nationalism in interwar Romania was considerably influenced by the use of discursive strategies. This paper attempts to answer the following question: Which were the main discursive strategies used by the extreme-right movement in the interwar Banat press? In this respect, the dynamic and the instances of nationalism in interwar Romania, especially in the region of Banat, represent the conceptual framework of this paper. Nevertheless the analysis is focused on the precise case of discourse strategies used in the Banat press. Therefore an important part of the paper is dedicated to the case study concerning the publication considered to be the most emblematic for the extreme-right movement in the Banat: the periodical „Svastica Banatului”.*

Keywords: discursive strategies, extreme-right movement, interwar period, press in the Banat, discourse analysis

I. INTRODUCERE

Perioada interbelică reprezintă din multe puncte de vedere un segment istoric deosebit de important pentru profilul social-politic al României în secolul XX. Transformările structurale survenite după Marea Unire și fenomenele ce au marcat următoarele două decade, alcătuiesc imaginea unei societăți confruntate cu provocările unei perioade zbuciumate. Tabloul României Mari, prezent de cele mai multe ori în nuanțe pozitive la nivelul imaginarii colective românești, masca în multe cazuri tensiunile și clivajele generate de reconfigurarea organismului statal din 1918. Această reconfigurare, prilejuită de momentul unirii, a atras după sine în mod necesar și o resetare a relațiilor intrasociale, marcând astfel începutul clivajelor etnice, politice sau confesionale ce au generat la rândul lor ascensiunea extremei drepte românești. Dinamica și ipostazele mișcării naționaliste din România interbelică reprezintă cadrul general în structura analitică a acestei lucrări. Ascensiunea extremei drepte românești în perioada interbelică are implicații complexe, însă aspectul cel mai important în această lucrare se

* Asistent Universitatea de Vest, Timișoara; e-mail: panu_mihai@yahoo.de

leagă de identitatea mișcării, percepută ca produs al elementelor sale discursive. Retorica politică, limbajul și modul de transmitere a mesajului, cu alte cuvinte strategiile discursive ale mișcării reprezintă aspectele cele mai importante supuse investigării în această lucrare. Pentru a surprinde într-o manieră optimă funcționarea strategiilor discursului la extrema dreaptă românească, aria cercetării va fi restrânsă la presa interbelică din Banat. Obiectivul principal al acestei lucrări ține așadar de clarificarea următorului aspect: *Care au fost principalele strategii de discurs ale extremei drepte în presa bănățeană interbelică?* Cel mai important obiect al cercetării va fi organul de presă emblematic pentru extrema dreaptă bănățeană, publicația „Svastica Banatului”, iar instrumentele cercetării vor fi preponderent cele ale analizei de discurs. Prima parte a acestei lucrări este dedicată clarificării principalelor concepte care au constituit vocabularul dreptei naționaliste în perioada interbelică, precum și analizării mecanismelor discursive care au permis propagarea mesajului extremist. În cea de-a doua și în ultima parte a lucrării, se va urmări evidențierea unor cazuri concrete prin care strategiile de discurs au funcționat prin intermediul organelor de presă.

II. PUTEREA DISCURSULUI – DISCURSUL PUTERII: CONSTRUCȚIA DISCURSIVĂ A RELAȚIILOR DE PUTERE

Actul discursului reprezintă o formă de practică socială. Aceasta este premiza pe care se întemeiază viziunea teoretică asupra discursului în această lucrare. Din acest punct de vedere, prezenta analiză se înscrie pe orbita teoretică a C.D.A – Critical Discourse Analysis (Analiza de Discurs Critică n.a.). Ca instrument de lucru, C.D.A este relevant întrucât reușește să surprindă interacțiunile dintre diferiți actori sociali, precum și efectele acestor interacțiuni. Discursul este elementul cheie care structurează interacțiunile în interiorul societății, înlesnind în acest fel evidențierea rolurilor fiecărui subiect: „Through discourses, social actors constitute objects of knowledge, situations and social roles as well as identities and interpersonal relations.(...) In other words, discourse constitutes social practice and is at the same time constituted by it.”¹ Practicile discursive sunt parte integrantă a existenței cotidiene a societăților. Ele stau la baza actului comunicării și mijlocesc fluxul informațional. Mai mult decât atât practicile discursive reprezintă raporturi de putere, stabilind veritabile ierarhii între subiecții aflați în interacțiune: „On a social level, through linguistic representation in various dialogic contexts, discursive practices may influence the formation of groups and serve to establish or conceal relations of power and dominance between interactants, between social groups and classes, between men and women and between national, ethnic,

¹ Ruth Wodak (et.al.), *The Discursive Construction of National Identity*, Second Edition, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009, p. 8:

„Prin intermediul discursurilor actorii sociali se constituie în obiecte ale percepției, se definesc într-un anumit context, au identități și roluri sociale precum și relații inter-personale. Cu alte cuvinte, discursul reprezintă o practică socială și este în același timp conținut în aceasta” (n.t.).

religious, sexual, political, cultural and subcultural majorities and minorities”². În cazul societăţilor aflate într-un proces de reconfigurare, așa cum a fost cazul societăţii româneşti după 1918, actele discursive ce originează în sfera politicului sunt deosebit de importante. Relaţia dintre subiecţii politicului și cei ai sferei socialului se inițiază și se menține prin intermediul actului discursiv, iar forma și conținutul acestui act reprezintă, de fapt, dovada existenței raporturilor de putere în societate, pe de o parte, și crearea ori după caz recrearea unor identități subsociale, pe de altă parte. La fel ca raporturile de putere care se pot schimba, identitățile în interiorul unei societăți sunt cât se poate de fluide, se suprapun de multe ori și se activează în funcție de context sau de interesul imediat al individului. Raporturile de putere, pe de o parte, și dinamica fenomenului identitar, pe de altă parte, reprezintă două aspecte cheie în studiul societăților aflate în schimbare. Cazul României interbelice se pliază foarte bine pe această schemă interpretativă: în primul rând, după Marea Unire relațiile de putere în sfera social-politicului s-au schimbat semnificativ, în al doilea rând fenomenul reconfigurării identităților a avut un caracter susținut și de multe ori radical. Plecând de la aceste constatări, ne vom propune să investigăm în ce măsură anumiți actori politici (este vorba de cei afiliați extremei drepte) au încercat și, după caz, au reușit, folosindu-se de strategii discursive elaborate, să intervină și să schimbe în funcție de propriile interese profilul social-politic al României interbelice. Discursul extremei drepte este un discurs al puterii, într-o manieră mult mai pronunțată decât alte discursuri politice mai moderate.

Actul discursiv este un act de exercitare a puterii în măsura în care predispune la acțiune și la re poziționarea individului în context identitar. De aceea, puterea (politică) și actul discursiv se poteneză reciproc, relația celor două concepte nefiind una circumstanțială: „Das Verhältnis von Diskurs und Macht ist dabei nicht kausal zu denken, sondern in Form eines gegenseitigen Bedingungsgefüges, da der Diskurs die Macht voraussetzt, zugleich aber Machtbeziehungen hervorbringt. Durch diese Kopplung mit der Macht können Diskurse Ordnungsfunktionen ausüben und Ausschließungen vornehmen(...)”³ În cazul actorilor politici (mai ales al celor afiliați extremei drepte), actul discursiv este de cele mai multe ori puternic ideologizat. În asemenea cazuri, ideologia funcționează ca element al convingerii datorită caracterului articulat la nivel explicativ și al pretențiilor de științificitate. Judecățile de valoare conținute și prevăzute în strategiile discursive ale extremei drepte au de cele mai multe ori caracter absolut iar emitenții lor pleacă de la premiza că ei dețin

² *Ibidem*: „La nivel social, prin intermediul reprezentărilor lingvistice în diverse situații de comunicare, practicile discursive pot influența formarea de grupuri și pot servi la evidențierea sau mascarea relațiilor de putere și dominanță între cei care interacționează, între grupuri și clase sociale, între bărbați și femei și între majorități și minorități naționale, etnice, religioase, sexuale, politice, culturale ori subculturale” (n.t.).

³ Brigitte Kerchner, Silke Schneider (Hrsg.), *Foucault: Diskursanalyse der Politik. Eine Einführung*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, p. 112. „Raportul dintre discurs și putere nu trebuie gândit cauzal, ci mai degrabă ca o formă de intercondiționare, pentru că discursul presupune puterea, dar produce în același timp relații de putere. Prin această conexiune cu puterea discursurile pot exercita funcții ordonatoare și pot să opereze cu excluderi” (n.t.).

adevarul (unic). Puterea acestor actori politici derivă din forma și conținutul mesajului lor, iar câștigarea loialității unor segmente sociale cât mai largi reprezintă pe de o parte garanția validității strategiilor discursive, pe de altă parte condiția pentru accederea la putere. Evidențierea unor asemenea aspecte poate fi făcută din perspectiva C.D.A (Critical Discourse Analysis): „The aim of Critical Discourse Analysis is to unmask ideologically permeated and often obscured structures of power, political control and dominance, as well as strategies of discriminatory inclusion and exclusion in language use.”⁴ Obiectivele oricărei mișcări sau formațiuni cu caracter politic țin în primul rând de două aspecte importante: preluarea și exercitarea puterii. Din acest punct de vedere actul discursiv este indispensabil, fiind necesar pentru preluarea puterii, iar din momentul în care puterea este obținută, fiind necesar pentru menținerea ei. În ambele cazuri aspectul cel mai important ține de elaborarea celor mai bune strategii discursive.

III. CONSTRUCȚIA DISCURSIVĂ A IDENTITĂȚII NAȚIONALE

În Banat resetarea relațiilor majoritate-minorități a avut resorturi preponderent politice după Marea Unire. Această reconfigurare a interacțiunilor intrasociale a fost de fapt o reconfigurare a diferitelor identități înglobate în corpul social. Societatea românească (națională) post-unire nu se mai putea baza pe aceleași valori ca înainte, ci, dimpotrivă, parametrii identitari ai societății se cereau revizuiți și cuplați la realitățile statului național. Cu alte cuvinte, statul-națiune era formal creat, dar ce însemna el de fapt? Care era identitatea lui? Din acest punct de vedere, momentul Marii Uniri nu are caracterul „static” al unui eveniment istoric major, ci reprezintă geneza unui nou sens al concepelor de stat și națiune în spațiul românesc. Statul-națiune creat formal prin Marea Unire ar fi fost o construcție mult prea abstractă, fără un conținut identitar nou care să îi dea sens. Însă acest conținut identitar nou nu putea fi nou în sensul radical al cuvântului, din moment ce parametrii sociali și culturali se schimbaseră foarte puțin sau deloc. Avem de-a face în acest caz cu o dificultate majoră în afirmarea identității naționale românești: compatibilizarea designului politic nou cu elementele socio-culturale racordate la structuri identitare vechi.

Conceptul de națiune este în esență o construcție identitară complexă, fără o identitate exclusivă, fiind mai degrabă o suprapunere de identități dintre care una poate fi dominantă. Percepțiile asupra conceptului de națiune derivă de cele mai multe ori din raportarea la două dimensiuni fundamentale ale acesteia: cea politică și cea culturală: „Scholarly discussions revolve principally around two conceptions of the nation and the

⁴ Ruth Wodak (et.al.), *The Discursive Construction of National Identity*, Second Edition, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009, p. 8. „Obiectivul C.D.A este acela de a demasca structuri obscure sau impregnate ideologic ale puterii, controlul politic, dominația politică, precum și strategii ale includerii și excluderii discriminatorii, folosite în limbaj.”

lines of argumentation connected to them: the political ‘nation by an act of will’ (the German Willensnation) and the nation defined by culture (Kulturnation) which is often linguistically defined and ethnically based.”⁵ În România interbelică conceptul de naţiune nu şi-a găsit expresia definitivă într-una dintre cele două accepţiuni şi nici nu a existat un consens privind raportul dintre ele. Procesul reconstruirii pe baze noi a identităţii naţionale (după momentul 1918) a marcat profund societatea, aducând în prim-plan clivaje şi tensiuni atât la nivel social, cât şi politic. La fel ca actorii politici, opinia publică era scindată în ceea ce priveşte semnificaţia conceptului de naţiune. Între dimensiunea politică şi cea culturală a naţiunii nu exista un spaţiu al compromisului, cele două curente fiind percepute de cele mai multe ori ca incompatibile. Pe termen lung, tocmai această incompatibilitate între viziunile asupra identităţii naţionale a fost speculată de extrema dreaptă şi în general de naţionalismul românesc interbelic. Nevoia creării unei identităţi exclusiviste a statului-naţiune, oricât de acut ar fi fost resimţită la nivelul mentalului colectiv românesc, era totuşi un proiect nerealist, dat fiind caracterul multiethnic al României Mari. Pentru etnia majoritară (românii), definirea naţiunii în sens cultural putea părea un lucru firesc, însă pentru minorităţile conlocuitoare (însemnate ca număr şi ca pondere) ar fi fost de preferat o afirmare în sens politic a ideii de naţiune, care să ţină seama de diversitatea culturală şi etnică a societăţii. Interesele minorităţilor se cereau a fi protejate, România asumându-şi obligaţii clare în acest sens, prin semnarea la 9 decembrie 1919 a *Tratatului pentru protejarea minorităţilor*⁶. Naţiunea română interbelică a avut o identitate hibridă în măsura în care dimensiunile culturală şi politică au coexistat, fiecare dintre acestea bucurându-se de curente de opinie favorabile. Problema cea mai importantă în acest context istoric nu a fost faptul în sine al coexistenţei celor două viziuni, ci faptul că acestea au coexistat de cele mai multe ori conflictual. O mare parte a etnicilor români îşi doreau o naţiune definită în sens cultural, pe când minorităţile îşi doreau o naţiune definită politic, o „Willensnation” (naţiune ca act de voinţă n.t.), în care elementele etnice, culturale sau lingvistice să nu fie definatorii pentru ideea de naţiune. Într-o oarecare măsură, ambele viziuni erau fundamentate, cel puţin din perspectiva adeptilor lor, însă aspectul cel mai important pentru lucrarea de faţă nu este legitimitatea uneia sau a celeilalte (mai ales că ele nu pot fi separate, condiţionându-se reciproc), ci modul în care structurarea opiniei publice, plecând de la această distincţie, a permis afirmarea naţionalismului românesc interbelic.

Neîncrederea (uneori frica) faţă de minorităţi a fost un element de bază al strategiilor discursive folosite de dreapta românească interbelică. Se urmărea prin aceasta afirmarea unei veritabile „Kulturnation” în România Mare, adică a unei naţiuni definite preponderent etnic: „Statul etnocratic înseamnă voinţa de putere şi sporirea poporului român. Principalii săi factori sunt: glia, sângele, sufletul şi credinţa. Pe pământul neamului românesc trăiesc astăzi şi oameni de alte rase şi credinţe. Aceştia au ajuns aici

⁵ *Ibidem*, p. 18. „Discuţiile ştiinţifice se poartă de cele mai multe ori, în jurul a două concepte referitoare la naţiune, cu linia argumentativă aferentă: naţiunea politică văzută ca un act de voinţă şi naţiunea văzută prin cultură, definită adesea lingvistic şi etnic” (n.t.).

⁶ Hans Christian Maner, *Parlamentarismul în România 1930-1940*, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2004, p. 305.

prin invazii (ca ungurii), prin colonizare (ca germanii) sau prin infiltrări meșteșugite (ca evreii). Iubindu-și mai mult propriul popor decât pe al nostru, nici unul dintre ei nu prezintă garanții de securitate pentru organismul oficial al statului.”⁷ Strategiile discursive ale extremei drepte mizau pe accentuarea alterității și pe valorizarea negativă a acesteia. Distincția de la care pleca logica naționalistă, și anume cea dintre dimensiunile culturală și politică a unei națiuni și prin aceasta evidențierea ulterioară a incompatibilității dintre cele două semnificații ale națiunii, a reprezentat un act forțat și artificial, un veritabil element de retorică naționalistă. Identitatea unei națiuni, mai ales în statele multietnice, este cu necesitate una multiplă. Din acest motiv conceptele de „Staatsnation” și „Kulturnation” nu pot fi net diferențiate, ele condiționându-se reciproc și reprezentând fundamentul oricărei construcții identitare naționale: „Discourses of national identity constructed by residents of any given state will always contain or imply both cultural and political elements.”⁸ Naționalismul românesc interbelic a inițiat și susținut în mod artificial exclusivismul identitar românesc, fără a ține seama de substratul multicultural al societății și implicit de identitățile multiple preexistente. Dimensiunea culturală și cea politică a României Mari au reprezentat fondul identitar al societății, de aici și imposibilitatea afirmării identităților exclusiviste: „(...) individuals as well as collective groups such as nations are in many respects hybrids of identity, and thus the idea of a homogeneous ‘pure’ identity on the individual or collective level is a deceptive fiction and illusion. The members of any Staatsnation are enculturated in many heterogeneous and often conflicting regional, supraregional, cultural, linguistic, ethnic, religious, sexual, political identities.”⁹ Noua construcție identitară a României Mari trebuia așadar să țină seama de factorul politico-administrativ (în esență nou) și de elementele socio-culturale (în esență vechi) ce nu puteau fi schimbate prin simpla instaurare a unei ordini politico-administrative noi.

IV. STRATEGII DISCURSIVE ALE EXTREMEI DREPTE ÎN PRESA BĂNĂȚEANĂ: ZIARUL „SVASTICA BANATULUI”

Banatul interbelic reprezintă exemplul tipic de spațiu al identităților diverse. După momentul alipirii la România Mare, s-a putut constata un proces de reconfigurare a relațiilor dintre diferitele grupuri etnice, acest fenomen creând condițiile pentru apariția unui clivaj tot mai pronunțat între două categorii ce pot fi

⁷ *Programul statului etnocratic* (1938) de Nichifor Crainic, în Peter F. Sugar, *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, București, Curtea Veche, 2002, p. 227.

⁸ Ruth Wodak (et.al.), *The Discursive Construction of National Identity*, Second Edition, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009, p. 5: „Discursurile despre identitatea națională construite de rezidenții oricărui stat vor conține sau vor presupune întotdeauna elemente atât politice cât și culturale” (n.t.)

⁹ *Ibidem* p. 16: „indivizii precum și grupurile colective, cum sunt națiunile, reprezintă din multe puncte de vedere hibridi identitari și de aceea ideea unei identități pure, omogene, la nivel individual și colectiv este o ficțiune înșelătoare și o iluzie. Membrii oricărei *Staatsnation* sunt (simultan) parte a multor alte (sub)culturi heterogene și de multe ori conflictuale, corespunzătoare unor identități diverse precum cele regionale, supraregionale, culturale, lingvistice, etnice, religioase, sexuale sau politice” (n.t.).

numite generic: românii și străinii. Această polarizare a societății bănăţene este în mare măsură rezultatul aplicării ideii de stat etnic (Kulturtaugung) pe un cadru prin excelență multicultural. Tandemul conceptual români vs. străini este un element central în strategiile discursive ale mișcărilor radicale din Banat. Reducerea elementelor identitare bănăţene la două categorii antagonice, respectiv românii și străinii, constituie un fenomen ce se produce în condițiile în care cele două grupuri nu pot fi bine delimitate. Dreapta naționalistă operează cu termenul de români (în sens etnic) și străini, într-un spațiu în care românii nu reprezintă categoria majoritară (ca pondere) din totalul populației. Este interesant de remarcat distribuția grupurilor etnice în anul 1930, de exemplu în județul Timiș-Torontal:

Statistica demografică						
din județele Timiș-Torontal, Arad, Bihor și Satu-Mare						
repartizați după naționalitatea, la 29 Decembrie 1930.						
1. Județul Timiș-Torontal.						
	Locuitori				Locuitori	
	Rurali	%	Urbani	%	Total	%
Români	163.780	40·8	24.025	21·5	187.805	36·6
Maghiari	47.403	11·8	29.517	26·4	76.925	14·9
Germani	144.394	35·9	29.801	26·7	174.195	33·9
Izraeliti	1.012	—	11.708	10·4	12.720	2·5
Diferiți	44.860	11·5	16.606	15·0	61.468	12·1
	401.454	100	111.659	100	513.113	100

Sursa: „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, Anul I, nr. 2, Timișoara, 5 martie 1933, p. 96

În total, la nivelul întregului județ ponderea românilor este de 36,6 %, ponderea celorlalte etnii fiind mult mai mare. În mediul urban românii se află pe locul trei după germani și maghiari, în timp ce ponderea evreilor se ridică la 10,4 % din totalul populației urbane. Deși contextul demografic nu indica o majoritate a etnicilor români, naționalismul românesc s-a manifestat destul de timpuriu în Banat. Afirmarea unei identități naționale românești în toate regiunile devenite părți ale României Mari devenise un imperativ al extremei drepte interbelice. Din perspectiva dreptei naționaliste, etnicii ne-români din Banat reprezentau principalul pericol la adresa identității statale românești și chiar la adresa integrității teritoriale a statului însuși: „Popoarele mici la număr, în veci vor depinde de popoarele mai mari, cari le vor croi soarta. Rămânem reduși la număr, rămânem în același timp în dependență de popoarele mai mari. Prin numărul redus al copiilor pierdem pământul mănos al Banatului și-l cuprind străinii, așa ajungem la adevărul trist pentru noi că cine are

pământul aceluia îi aparține țara”¹⁰. Realitatea demografică a Banatului era folosită ca strategie discursivă a extremei drepte în măsura în care ponderea mică a etnicilor români și numărul mare al străinilor deveneau o amenințare pentru statul creat cu atâtea eforturi în 1918. Mesajul extremei drepte era în acest caz unul foarte clar: pentru Banat, ca de altfel pentru întreaga Românie, minoritățile reprezintă o mare problemă. Imaginea străinului din Banat a început să fie treptat zugrăvită în termeni de rasă și origine. Judecățile de valoare care au ca element central conceptul de rasă reprezintă un alt aspect important în strategiile discursive ale extremei drepte. Iată un exemplu de valorizare negativă a unui grup etnic, prin manipularea discursivă a identității acestui grup: „Noi suntem scoși și împinși din locurile noastre, de către o rasă asiatică care poartă pe frunte pecetea neamului satanic: jidanii. Acești imbecili încearcă a se îmbrăca în pielea și hainele noastre românești, schimbându-și numele de Ițig sau Șloim, în Iancu sau Horia, ca să poată mai ușor pătrunde în trupul nostru pe care-l otrăvesc cu spurcăciunea sângelui lor sălbatic.”¹¹ Acest citat extras din articolul *Patrie și neam* semnat de A. Țiereanu în publicația „Svastica Banatului”, finanțată de L.A.N.C (Liga Apărării Național Creștine), dovedește cât de eficiente pot fi strategiile discursive atunci când se intenționează culpabilizarea unor indivizi sau grupuri. Limbajul folosit era menit să provoace un impact emoțional cât mai mare și să propage cât mai eficient mesajul ideologic: „A fundamental characteristic of ideological language is the emotionalization of facts.”¹² Aspectele privind rasa sau originea nu sunt singurele ingrediente ale strategiilor discursive de tip extremist. Opoziția dintre români și străini nu ține doar de constatarea diferențelor de rasă, cultură sau origine a celor două grupuri. Simpla împărțire a societății bănățene în români și străini nu reprezintă doar o primă parte a discursului extremist. Elementul cel mai important de strategie discursivă constă în relaționarea celor două grupuri astfel încât să se inducă ideea unei ierarhii, a unei relații de putere mai bine zis, în care românii să fie partea defavorizată. Apare astfel în retorica extremistă motivul ierarhiei, al statutului superior al străinilor care nu poate fi explicat altfel decât prin continua exploatare a poporului român de către străini: „La Timișoara sunt 2000 de automobile din cari numai 2,9 la sută sunt a românilor. Dacă ținem seama că întreținerea unui automobil costă minimum 10.000 de lei pe lună, vedem că numai pentru automobilele aceste se cheltuiește lunar 20 de milioane de lei. Întrebându-ne acum de unde se scot atâția bani numai pentru întreținerea automobilelor din Timișoara, primim răspunsul de la sine: de pe spatele poporului

¹⁰ „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, Anul I, nr. 2, Timișoara, 5 martie 1933, p. 7.

¹¹ „Svastica Banatului”, Anul IV, nr. 4, Timișoara, 26 ianuarie 1930, p. 3.

¹² Ruth Wodak (ed.), *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*, Vol. 7, Amsterdam, John Benjamins B.V., 1989, p. 237: „O caracteristică fundamentală a limbajului ideologic este emoționalizarea faptelor și a realității” (n.t.).

credul și naiv.”¹³ Citatul de mai sus face parte dintr-un articol intitulat *Oare tot așa va fi...?*, semnat de Romulus Damian, și ilustrează ideea exploatării românilor de către străini. Demascarea relațiilor de putere dintre cele două grupuri are menirea de a trezi sentimentul nedreptății în adresantul acestui articol, în speță poporul român „credul și naiv”. Conștientizarea nedreptății predispozează la acțiune împotriva elementului exploatare și contribuie la afirmarea identității de grup a românilor din Banat. Ca strategie de discurs, extrema dreaptă interbelică a folosit de multe ori motivul demascării. Această strategie devine foarte eficientă mai ales atunci când societatea traversează anumite perioade dificile, așa cum a fost criza economică sau parlamentară în România interbelică. Nemulțumirile sociale pot fi instrumentalizate de mișcările naționaliste prin simpla lor deturnare spre ținte dinainte alese, precum minoritățile conlocuitoare. Din acest punct de vedere, extremismul politic românesc se aseamănă cu fenomene asemănătoare existente la nivel european, în special nazismul și fascismul: „The Romanian variant of fascism was essentially homegrown, though it borrowed a little from both Nazism and Italian fascism.”¹⁴ Retorica de tip naționalist oferă întotdeauna explicații pentru problemele existente într-o societate. Această strategie a demascării răului poate viza atât grupuri, fie ele confesional-etnice (evreii), fie politice (cum ar fi comuniștii), cât și indivizi (de exemplu, anumite persoane publice). Strategiile discursului de extremă dreaptă nu lasă niciodată loc moderației sau nuanțelor. Conform retoricii naționaliste, judecățile de valoare au de cele mai multe ori caracter definitiv. Astfel, culpabilizarea anumitor grupuri sau persoane este ireversibilă și se face întotdeauna cu scopul legitim al susținerii cauzei poporului. Ca actori politici, grupările extremiste (cum este cazul L.A.N.C în România interbelică) urmăresc desigur preluarea și exercitarea puterii. Pentru atingerea acestui obiectiv, strategiile discursive sunt indispensabile: „Retorica electorală ligistă se diferențiază fundamental de discursul partidelor politice tradiționale din România, prin adoptarea tonului mesianic, vehicularea «chestiunii evreiești» și denunțarea regimului parlamentar.”¹⁵ Pe lângă eforturile de câștigare a cât mai multor adepți, mișcările extremiste urmăresc decedibilizarea și ulterior înlăturarea adversarilor politici. O astfel de strategie poate fi identificată în organele de presă controlate de mișcările de extremă dreapta, cum ar fi publicația „Svastica Banatului”. Retorica extremistă este îndreptată în acest caz spre alte grupări politice, cum sunt partidele, spre anumiți oameni politici considerați reprezentativi pentru anumite părți din societate sau pur și simplu spre anumiți lideri de

¹³ „Svastica Banatului”, Anul IV, nr. 4, Timișoara, 20 iulie 1930, p. 1.

¹⁴ Michael Mann, *Fascists*, New York, Cambridge University Press, 2004, p. 265: „Varianta românească a fascismului a fost în esență autohtonă, cu toate că a împrumutat câte ceva atât de la nazism, cât și de la fascismul italian” (n.t.).

¹⁵ *Elite parlamentare și dinamică electorală în România 1919-1937*, coord. Florin Mueller, București, Edit. Universității din București, 2009, p. 129.

opinie. Obiectivul urmărit vizează decredibilizarea și delegitimarea rapidă a concurenței politice. Iată mai jos un exemplu de strategie discursivă, având ca obiectiv decredibilizarea și delegitimarea clasei politice conducătoare în preajma alegerilor din decembrie 1928: „Conducătorii guvernului național-țărănesc dela 1928, sunt legați cu jidanii prin interese particulare: d-l Al. Vaida-Voevod, ministrul de Interne și d-l Gr. Iunian, ministru de Justiție, sunt membrii în consiliile de administrație a Băncii Marmorosch Blank; iar d-l I. Răducanu, ministrul Muncei este chiar director al unei sucursale, în capitală, a aceleiași bănci. Banca jidănească Marmorosch Blank are așadar trei miniștri în guvernul așa zisului partid național-țărănesc.”¹⁶ Discursul electoral al dreptei naționaliste urmărea denunțarea partidelor concurente, mai ales a celor aflate la putere, ca fiind ilegitime și aservite intereselor străine. De asemenea, apelurile către electorat, prezentate în organe de presă precum „Svastica Banatului”, nu erau neapărat apeluri către electoratul de dreapta, ci se îndreptau de multe ori către simpatizanții altor formațiuni politice: „Apelăm la conștiința națională a românilor din partidul «național-țărănesc» rugându-i să se trezească și să revină la simțul realității, sprijinind în interes de demnitate națională, lista noastră, neputând avea sufletul să voteze pe Muth, Blaskovits (candidați șvabi n.r.) și pe jidanii Pogany și Aczel. La fel să facă și românii cinstiți din celelalte partide – dacă au suflet românesc.”¹⁷ Acest citat extras din articolul „Manifest către alegătorii români din jud. Timiș-Torontal” evidențiază un aspect interesant în dinamica electorală interbelică, și anume generalizarea mesajului politic. Extrema dreaptă (L.A.N.C în cazul de mai sus) nu adoptă strategia unui mesaj diferențiat pe categorii sociale de exemplu, ci, dimpotrivă, se adresează tuturor celor cu „suflet românesc”. Strategia discursivă se bazează din nou pe tandemul conceptual român vs. neromân, fapt ce simplifică mult mesajul politic făcându-l mult mai percutant: „Spre deosebire de partidele stângii socialiste, dreapta s-a adresat tuturor păturilor sociale. Lozincile sale erau mai simple, mai inteligente, corespunzând modelului tradițional de gândire. Dacă stânga vorbea despre «burghezie» și «proletariat», dreapta vorbea despre «român» și «neromân», despre «popor» și «politician».”¹⁸ Mesajul electoral al dreptei naționaliste era așadar unul nediferențiat pe categorii sociale, fiind adresat românilor în general, iar principalele idei avansate vizau excluderea străinilor de la activitățile politice și denunțarea clasei politice existente și a sistemului parlamentar. Discursul tranșant-manicheist, atitudinea justițiară și neobosita căutare a „vinovaților” pentru starea inacceptabilă a țării au reprezentat fiecare în parte elemente de propagandă prin care etno-naționalismul românesc interbelic s-a articular ca alternativă politică viabilă (cel puțin pentru o parte a societății românești). În

¹⁶ „Svastica Banatului”, Anul II, nr. 49, Timișoara 2 decembrie 1928, p. 1.

¹⁷ „Svastica Banatului”, Anul IV, nr. 4, Timișoara 19 ianuarie 1930, p. 3.

¹⁸ Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”: o contribuție la problema fascismului internațional*, București, Humanitas, 2006, p. 151.

Banatul românesc, propaganda de tip etno-naţionalist, a fost cât se poate de activă şi diversificată. În această regiune istorică a României, ţintele propagandei naţionaliste nu au fost doar anumite grupuri etnice ori politice, ci şi persoane publice importante, care se bucurau de o mare reputaţie şi vizibilitate. Un astfel de personaj devenit ţintă a propagandei naţionaliste este şi Sever Bocu.

V. STRATEGII ALE DISCREDITĂRII PERSOANELOR PUBLICE ÎN PRESA BĂNĂŢEANĂ DE ORIENTARE NAŢIONALISTĂ: CAZUL LUI SEVER BOCU.

După cum am putut observa, logica afirmării naţionalismului nu lăsa loc nuanţării. Nu exista loc pentru reflecţia calmă, pentru luarea în considerare a circumstanţelor, ba dimpotrivă lucrurile erau văzute la modul simplist, maniheist, iar lumea se împărţea invariabil în vinovaţi (ce trebuiau înlăturaţi neapărat) şi victimele nevinovate. „Răul” social, politic şi economic era explicat simplu, prin existenţa unor grupuri cu interese contrare intereselor naţiunii, eliminarea acestor grupuri devenind, în viziunea adeptilor naţionalismului, soluţia ultimă pentru ameliorarea şi asanarea morală a societăţii româneşti. Vinovaţii pentru răul naţiunii erau repede identificaţi, iar vina lor, pe deplin stabilită, dincolo de orice dubiu. Odată intrată în vizorul propagandistic, orice ţintă era atent şi constant discreditată. În afară de anumite grupuri etnice sau politice (precum evreii şi comuniştii), tirul propagandistic se îndrepta şi spre unele persoane publice.

Bucurându-se de o mare vizibilitate în zona Banatului, dar şi la nivel naţional, Sever Bocu, un simbol al luptei de întregire a României, având totuşi idei politice moderate, a devenit ţinta propagandei naţionaliste. Liderii politici de talia lui Bocu nu erau aleşi întâmplător pentru a fi discreditaţi în presa naţionalistă a vremii. Capitalul de imagine al acestora şi implicit capacitatea lor de a mobiliza politic o mare parte a societăţii îi făceau concurenţi ideologici foarte puternici pentru mişcarea naţionalistă în curs de afirmare. Astfel, atacurile la adresa acestora urmăreau în primul rând ştirbirea imaginii lor ca lideri de opinie, ca purtători de mesaj politic pentru pături sociale distincte (cum ar fi naţional-ţărăniştii în cazul lui Sever Bocu). Mecanismul discreditării acestor persoane publice era (ca şi în cazul grupurilor indezirabile) culpabilizarea lor, dar şi crearea unor antagonisme identitare între persoana publică şi grupul social pe care aceasta îl reprezenta. Antagonismele identitare se refereau în primul rând la originea acestor persoane, de cele mai multe ori incompatibile cu grupul social reprezentat, şi la trecutul lor ascuns (desigur fabricat de propagandă), aceste personaje fiind descrise ca parvenite, lipsite de moralitate sau autoare a diverse ilegalităţi. Toate aceste atribute contrastau puternic cu profilul moral al grupului social reprezentat de aceştia. „Sever Bocu toată viaţa a trăit din munca altora, nicidecum n-a avut vreo meserie independentă.(...) Sever Bocu nu poate avea nicio avere câştigată în mod cinstit pentru că nici când n-a lucrat serios în viaţă. În Banat n-a existat iobăcia ca în Bihor unde Bocu s-a născut. De aceea este mai nobil, mai deschis şi sincer bănăţeanul. El este nepot de om liber, om muncitor,

om cu onoare și caracter, – nu sclav aplecat, prost, târâtor și laș.”¹⁹ Iată, mai sus un exemplu tipic de creare a unei identități cu ajutorul presei, prin instrumentele propagandei de tip naționalist. Este vorba în primul rând de accentuarea antagonismului dintre două concepte: pe de o parte persoana publică, în speță Sever Bocu, (având toate atributele unui parvenit, leneș, lipsit de onoare etc.) și, pe de altă parte imaginea bănățeanului (aproape imaculată, de om liber, muncitor, cu onoare etc.). Din această prezentare antagonică, rezultă în mod necesar incompatibilitatea dintre corpul social bănățean și reprezentantul lor politic, Sever Bocu. Mesajul, adresat în primul rând susținătorilor lui Bocu, are un obiectiv foarte clar: alterarea imaginii publice a unui om politic și, prin aceasta, slăbirea susținerii publice pentru persoana în cauză. De aici și până la necesitatea înlăturării unui asemenea personaj nepotrivit pentru societatea bănățeană nu mai este decât un pas: „Sever Bocu este un corp străin în Banat. Un spin neplăcut, care s-a înfipt în trupul nostru din cauza unei lipse de atențiune. În jurul acestui spin se formează puroiu, care se elimină apoi din trup cu spin cu tot. De prezent, puroiul Banatului s-a adunat în jurul lui. Puroiu ce va fi ars, ca să nu infecteze lumea cinstită bănățeană.”²⁰ Discreditarea prin intermediul presei a unor persoane publice, lideri de opinie sau adversari politici reprezintă un element discursiv central al extremei drepte interbelice. De asemenea, culpabilizarea unor întregi grupuri, în special etnice, denotă o problemă gravă care ține de imposibilitatea construirii unui consens privind construcția identitară a României interbelice. Intervine aici problema minorităților și a integrării precare a acestora în mecanismele de reprezentare politică. Prevalența dimensiunii culturale (Kulturation) a conceptului de națiune a restrâns considerabil semnificațiile altor concepte înrudite, precum popor, clasă politică sau cultură, fiecare dintre acestea fiind investită cu sensuri de cele mai multe ori exclusiviste: „Exemplul românesc al termenilor neam, etnie, popor, naționalitate arată preocuparea culturală pentru dezvoltarea unor accepțiuni restrictive în privința definirii propriei colectivități. Acest fel de a concepe identitatea multiplicat prin mijloace culturale, politice și de informare în masă a fost și este unul dintre factorii importanți care a creat încă din secolul al XIX-lea o problemă a minorităților.”²¹ Această problemă a minorităților s-a acutizat în perioada interbelică fiind deopotrivă instrumentalizată politic de dreapta naționalistă și ignorată de formațiunile politice cu orientare moderată.

VI. CONCLUZII

În istoria Banatului episodul extremist interbelic reprezintă în mare parte rezultatul resetării interacțiunilor diferitelor identități sau substraturi identitare din interiorul societății. Extremismul politic românesc are determinanți specifici autohtoni, dar asta nu îl face pe deplin autonom, separat pe deplin din contextul european al acelor vremuri.

¹⁹ „Svastica Banatului”, anul IV, nr. 19 pe aprilie 1930, p. 3.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Istoria României prin concepte: perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, ed. Victor Neumann, Armin Heinen, Iași, Polirom, 2010, p. 388.

Emergenţa extremei drepte interbelice poate fi pusă pe seama configuraţiei societale româneşti post 1918, avându-şi rădăcinile în procesul de creare a identităţii naţionale, dar în esenţă rămâne o formă de manifestare particulară a extremismului politic european. Strategiile discursive ale extremei drepte interbelice au avut la bază de cele mai multe ori evidenţierea incompatibilităţii dintre conceptele de „Staatsnation” şi „Kulturnation” (naţiunea definită în sens politic şi naţiunea definită în sens cultural n.t.). Pentru adepţii extremei drepte, România era în primul rând a românilor, românii fiind definiţi desigur în sens etnic. Minorităţile conlocuitoare erau percepute de cele mai multe ori ca un pericol la adresa integrităţii naţionale, mai ales că unele dintre aceste grupuri se bucurau de un statut economic superior (ex. evreii). Conform acestei logici, nu putea exista cu adevărat o „România a românilor”, în condiţiile în care alţii deţineau puterea economică şi implicit pe cea politică în statul nou creat. Până şi actul măreţ al Marii Uniri era oarecum invalidat din moment ce majoritatea românilor se bucura pe alocuri de un statut inferior grupurilor minoritare. Această viziune a statului subminat de străini (minorităţi) a fost preluată şi mult amplificată de organele de presă ale extremei drepte. Atitudinea radicală a presei de orientare naţionalistă se poate explica în primul rând prin beneficiile electorale ale unor mesaje de acest gen. Până la urmă, şi extrema-dreaptă românească era animată de calculul politic rece, pragmatic. Ştirbirea imaginii unui personaj politic sau grup politic nu poate însemna altceva decât pierderea de susţinători ai acestor personaje sau grupuri politice. Masa de susţinători politici astfel pierdută devine grupul nehotărâţilor politic. Tocmai aceste grupuri ale nehotărâţilor politic au fost şi sunt disputate de forţele politice concurente. Pentru extrema dreaptă românească interbelică, nehotărâţii politic erau o miză electorală extrem de importantă, în măsura în care puteau deveni viitorii susţinători. De aceea, pentru grupul naţionalist pe cale de afirmare, discreditarea altor grupuri şi personaje politice nu era altceva decât un soi de strategie electorală. Contextul crizei economice le era oricum favorabil. Este general acceptat, în teoria regimurilor politice, că pe fondul nemulţumirilor generate de crizele economice, potenţialul de creştere a numărului celor indecişi politic este mare. Acest lucru face ca migraţiile politice ale electoratului să fie mai numeroase şi mai rapide decât în vremurile stabile economic. Pentru extrema dreaptă românească, tocmai specularea acestui fapt a devenit un element central în eforturile propagandistice ale organizaţiei. Mizând pe faptul că, în urma campaniilor din presă, oamenii îşi vor pierde încrederea în persoanele publice deja consacrate şi în clasa politică, artizanii propagandei de extremă-dreapta au continuat ofensiva discreditărilor în presa aservită. Urmările nu au întârziat să apară: viaţa politică din România s-a radicalizat continuu, mai ales în ultimul deceniu al perioadei interbelice. Extrema-dreaptă românească a devenit îndeajuns de vizibilă încât să influenţeze sistemul social-politic românesc în ansamblu. Promovarea mesajului extremist s-a făcut de multe ori prin intermediul presei, multe organizaţii de extremă dreaptă având propriile publicaţii (ex. „Svastica Banatului”). Organele de presă controlate de extrema dreaptă reprezintă adevărate radiografii ale unei societăţi aflate în dezechilibru, iar caracteristicile discursului extremist dezvăluie o parte importantă a clivajelor şi tensiunilor ce au marcat societatea românească interbelică.